

In memoriam Emile Meijer (1921-2002)

• JAN FONTEIN •

Emile Rudolf Meijer werd op 8 februari 1921 te Rotterdam geboren als zoon van een levensverzekeringswiskundige. In dezelfde stad doorliep hij het gymnasium, waar zijn belangstelling werd gewekt voor Livius, een schrijver tot wie hij later in zijn leven nog vaak zou terugkeren. Vervolgens studeerde hij kunstgeschiedenis bij J.Q. van Regteren Altena aan de universiteit van Amsterdam.

Meijer was niet voorbestemd een doorsnee-kunsthistoricus te worden. Daarvoor was hij te non-conformistisch en stelde hij zich van meet af aan sceptisch op, niet alleen tegenover de traditionele kunstgeschiedenis, maar ook ten opzichte van allerlei andere algemeen geaccepteerde opvattingen. In zijn hartstochtelijk engagement met de kunst stonden thema's als connoisseurschap, toeschrijving en stijlanalyse nooit voorop. Hij was veel meer geïnteresseerd in de ideeënwereld van de kunstenaars zoals die zich in hun werk manifesteerde. Meer nog dan de meesters van de Gouden Eeuw in het museum waar hij jarenlang zou werken, oefende de eigentijdse kunst altijd een sterke aantrekkingskracht op hem uit. Hij was een van de eerste Nederlandse kunsthistorici die de fotografie als kunstvorm au serieux namen. Direct na afloop van zijn academische opleiding ging Meijer met volle ener-

gie in de museumwereld aan de slag. Zijn levendige, veelzijdige interesse maakte dat hij al spoedig bij allerlei museumprojecten werd betrokken, waardoor zijn belangstelling steeds weer een nieuwe richting insloeg. Als gevolg daarvan raakte zijn onderzoek voor zijn oorspronkelijk geplande dissertatie over Abraham Bloemaert op de achtergrond en heeft hij deze dan ook nooit afgemaakt.

Na enkele jaren aan het Centraal Museum in Utrecht verbonden te zijn geweest, werd hij in 1952 door Röell naar het Rijksmuseum gehaald, waar hij twee jaar later hoofd van de educatieve afdeling werd. In het Rijksmuseum waren de educatieve activiteiten tot die tijd hoofdzakelijk tot rondleidingen beperkt geweest, maar Meijer slaagde er al spoedig in de communicatie met het publiek te verbreden door de introductie van nieuwe audiovisuele middelen, waarvan de technologie toen overigens nog in de kinderschoenen stond.

Toen in 1960 de tentoonstelling *Uit tempels en graven van Egypte* werd gehouden, was het verschijnsel dat nu als *Tutmania* bekend staat en dat periodiek de museumwereld ontwricht, nog onbekend. Meijer was een van de weinigen die het grote succes van deze tentoonstelling voelde aankomen. Daarom had hij een diapresenta-

tie gemaakt als introductie tot de tentoonstelling die tevens als opvang van wachtende bezoekers kon dienen. Na de eerste zondag met een overweldigende toeloop van bezoekers werd deze voor het Rijksmuseum nieuwe vorm van museumeducatie, eerder door de nieuwe hoofddirecteur Van Schendel om budgettaire redenen geschrapt, met groot succes geïntroduceerd.

Meijers favoriete medium om de kunst onder de aandacht van een wijder publiek te brengen was de televisie. De programma's die hij in de loop der jaren voor diverse omroepen maakte, muntten uit door hun originele aanpak. Hij trachtte vooral beroemde meesterwerken, waarnaar zijns inziens te weinig met nieuwe ogen werd gekeken, vanuit een andere gezichtshoek te benaderen. Zo wijdde hij een programma aan *Het Straatje* van Vermeer, zittend op een bankje in een levensgrote foto van het schilderij zelf. Op deze manier wist hij de aandacht te vestigen op het bijzondere perspectief van dit meesterwerk. Gedurende zijn jaren bij het Rijksmuseum was Meijer de stuwende kracht achter het *Bulletin* en een bron van inspiratie voor zijn collega's. Het koffieuurtje in zijn kantoor werd al spoedig een forum van discussie waar vele nieuwe plannen voor het museum werden gesmeed door een groep van toen nog jonge conservatoren. Veel van Meijers ideeën, toen soms nog controversieel, zijn inmiddels allang gemeengoed geworden. Zijn onbeteugelde stroom van frisse denkbeelden – bijna altijd interessant, maar niet altijd even praktisch uitvoerbaar – paste echter maar weinig in het voorzichtige, bedachtzame beleid van hoofddirecteur Van Schendel.

Meijers veelzijdige talent kwam daardoor eerst tot volle ontplooiing toen hij een van de stichters en de eerste directeur van het Rijksmuseum Vincent van Gogh werd. Een eerder onderzoek naar de aan één enkele

schilder gewijde musea had hem tot de overtuiging gebracht dat zijn museum gevaar liep tot een mausoleum van de kunstenaar te worden. De hem verstrekte opdracht voor een bredere opzet heeft hij met éclatant succes uitgevoerd: binnen korte tijd werd het nieuwe museum aan het Museumplein een grote publieke attractie. Het werd een museum 'waar alles kan', zoals hij het zelf uitdrukte. Zo ontplooidde het museum, naast de expositie van de permanente Van Gogh-verzameling, grote activiteit op het gebied van andersoortige tentoonstellingen, die naast kunst ook niet bepaald museale onderwerpen, zoals de Amsterdamse tram, voor het voetlicht brachten.

Helaas kwam in 1976 een voortijdig einde aan zijn museumcarrière door ontslag wegens budgetoverschrijding. Dat deficit bleek later hard mee te vallen en voor de rechtbank kreeg hij dan ook zijn gelijk. Toch betekende dit het einde van zijn actieve deelname aan wat hij altijd met een intonatie van lichte ironie het museumwezen noemde. In zijn latere jaren wijdde hij zich aan zijn colleges kunstgeschiedenis aan de Landbouwhogeschool te Wageningen; aan een inventaris van Nederlandse standbeelden; aan de studie van het Italiaans en het lezen van de klassieken; aan het traceren van de veldtochten van Hannibal; aan vele tentoonstellingen van eigentijdse kunst en aan talrijke publikaties over de meest uiteenlopende onderwerpen, van een serie over onbekende, kleine musea in Europa tot een cursiefje over de zesde teen van Jan Steen.

Het is wellicht zijn critici, die hem soms van een gebrek aan echt enthousiasme voor Van Gogh hadden verdacht, ontgaan dat Meijer zich na zijn vertrek als directeur jarenlang in stilte intensief met Van Gogh heeft beziggehouden. Zijn talent voor kritische evaluatie kwam hem bij het herlezen van Van Goghs brieven goed van pas. Helaas heeft zijn plotselinge overlijden op 5 september 2002 een hoogst inte-

ressante publicatie over Van Gogh en de kleurtheorie onvoltooid gelaten. Wel is een bundel van niet-kunsthistorische, bijna aforistische schetsen getiteld *Herinner[d]ingen*, nog kort voor zijn dood bij de uitgever beland.

Meijer is tot het laatste toe actief gebleven. Nog drie dagen voor zijn dood belde hij mij in Boston op vanuit Italië, iets wat hij maar zelden deed. Hij was, als altijd, vol van sprankelende ideeën over kunst en taal, niets vermoedend van zijn naderende einde.

Met de dood van Emile Meijer verliest de Nederlandse museumwereld een visionair museumman, een markante individualist, die met inzet van zijn gehele persoonlijkheid zijn ideaal van een open museum nastreefde. Zij die het genoeg hebben gehad met hem te mogen samenwerken, verliezen in hem een inspirerende collega en een loyale, trouwe vriend.